

ULUĞ İĞDEMİR : “*Yılların İçinden*” (Makaleler, Anılar, İncelemeler). Ankara 1976 Türk Tarih Kurumu Basımevi. Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi - Sa. 31.

Gerçek yaşayıştaki ya da doğadaki bir durumu veya bir olayı saptayan yazılar, belgesel türden oluyor; üzerinden zamanın geçmesiyle de tarihsel nitelik kazanıyor. Bu tür yazıları okurken, eski günler bir kez daha yaşanıyor, hayal gücümüzde de olsa, geçmiş günlerin olayları bir kez daha gözlerimizin önüne seriliyor; çoğu kez de bizi düşünmeğe ve ister istemez o günleri, yaşamakta olduğumuz günler arasın da belli bir karşılaştırma yaptırıyor ve belli bir sonuca varmağa yöneltiyor; çünkü bunlar, bizi olayların tarihsel ve sosyal değerlerini görmeğe ve ekonomik incelemelerini oluşturmağa zorluyor. Böylelikle de eski günlerde ve yıllarda saptanmış olan olayların bir değerlendirmesini yapmış oluyoruz.

İşte Uluğ İğdemir’in “*Yılların İçinden*” adı altında bir araya getirmiş olduğu yazıları, bu değer belgesel yazılardır. Zamanında yazılmış, ama dağınık bir halde gazete, dergi ve ansiklopedilerde çıkmış olan bu yazılar; anı, araştırma, inceleme ve eleştirmeler, geçmiş yılların devrimci olaylarını, bu olaylar içinde iken duyulanları ve özlenenleri yansıtıyor. O devri yaşamış olanlara bile çoğu kez bilemedikleri yanlarını aydınlatıyor. Yazılar, okuyucuya yorumlar yaptırıyor, zaman zaman geriye baktırıyor, zaman zaman da günümüze getiriyor, çeşitli olayların dün ile bugünü, dolayısıyla de nedenlerini gün ışığına çıkartıyor.

Yazılar, “*Atatürk ve Devrim*” başlıklı bölüm ile başlamış. Kesin olan bir şey varsa, Atatürk evresi, Türk ulusunun en mutlu bir evresi idi. Batı uygarlığına yaklaşmak için yola çıkmış, din ile dünya işlerini birbirinden ayırmış, eskiyip yıpranmış, zamanı geçmiş, aykırılaştırmış inançlar ve düşünceleri üzerinden ata ata durmadan ilerlemiş olan bir evre idi. Bunun büyüklüğünü belki bizler, devrimlerin içinde bulunduğumuzdan öylesine duyamadık ama, dış ülkeler bunu çok iyi görmüşler ki, hiç ağzımızdan düşmeyen “inşallah” sözcüğünün artık o zamanlar işitilmez olduğu dikkatlerini çekmiş. Bir Alman gazetesi: *Illustrierte Zeitung* Türkiye’ye ayırmış olduğu bir yazıda, buna parmağını basmış ve “Ankara’da inşallah kelimesi unutulmuştur; Ankara, Allah kuvvetli olan iledir diye çalışıyor” demiş. Uluğ İğdemir’in ilk yazısı, çok anlamlı olarak Alman yazarının bu deyişiyle söze başlıyor. Gerçekten de Türk devriminin gerçek anlamı, Türkiye’de değişen anlayış, bundan daha güzel ve daha güçlü dile getirilemezdi. Oysa bugün, Cumhuriyetin 54. yılında gene eskiye dönüldü, yapacağımız her işin başında, her verdiğimiz sözün, umudun ardında bir “İnşallah” sözcüğü gelmekte, hele hükümet temsilcilerinin ağızından bu sözcük hiç düşmemekte. Acaba bu yüzden mi gereken işler yapılmıyor ve her iş Allah’a bırakılıyor?

Atatürk neler yapmıştı? Hepsi bu yazılarda anlatılmakta: Önce gezdiği yerlerde konuştu. Kastamonu’da “medenî olacağız” dedi, İnebolu’da erkek ve

kadın giysileri üzerinde durdu; yıkılması gereken kurumların başında “tekkeler”-in geldiğini söyledi. Küçük bir ilçe merkezi olan Sakcagözü’nden gelen bir mektup, Türk köylüsünün, uygarlığın gerçek anlamını kavradığını, Atatürk’ün bu devrimlerini olumlu karşıladığını tanıtlamış. Ama, bütün bu arı sevinçler karşısında, zaman zaman gene “irticaî hareketler” baş kaldırmış, Atatürk’e kıymağa değin götürmüş. Yalnız ne var ki, bu baş kaldırışlar, O’na karşı duyulan sevgiyi daha da arttırmış; Ankara’da Hâkimiyet-i Millîye meydanını dolduran Türk halkı büyük bir coşkunlukla “Atatürk Sevgesi”ni yeniden dünyaya haykırmış. O’na gerçekten hayran olmamak elde değildi. Ama, önce hayran olup da, sonra Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi dönen ve ardından gidenlere “tufeyliler” diyenler de yok değilmiş. Ne yazık ki bugün bile bunu söyleyenler var.

Anafartalar Grubu Kumandanı ve Yedinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal’in, yurdunu seven, üstün yetenekli, yetkili ve yürekli bir Albay olduğu da anlatılıyor. Subay olarak, her şeyden önce insanmış; düşman erlerini bile yerde serili, kanlar içinde gördüğünde: “*Bu manzara insanlığın yüzünü kızartacak bir şeydir*” demiş, ama bunu ancak “*yurdunu savunmak*” için yaptığını söylemiş. Düşman bayrağının bile yerlerde sürünmesine gönlü yatmamış: “*Biz Türkler, bir kimsenin, bir ülkenin değil, insanlığın düşmanı olanların düşmanınız*” demiş.

Bilimsel konularla da ilgilendiğini öğreniyoruz Atatürk’ün bu yazılardan. Türk Tarih Kurumu’nun yayın aracı olan dergiye “*Belleten*” adını O, bulmuş. O’nun tarih anlayışından Türk Tarih Tezi doğmuş. Bu tezi incelemek ve tartışmak üzere Türk Tarih ve Dil Kurumlarını kurmuş, bütün varlığını da bu kurumlara bırakmış; ardından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi de onun isteğiyle kurulmuş; çünkü ana kaynaklar ancak bu kurumlarda ve Fakültede araştırılabileceğini, bunun için de Fakültede Tarih ve Coğrafya Kürsüleri yanında ölmüş dillerden Sumer, Eti, Eski Çince, Sanskrit, Eski Yunan, ve Lâtin dilleri için de kürsülerin açılmasını istemiş. Yaşayan dillerden ise Almanca, Fransızca, İngilizce, Macarca, Arapça ve Farsça Kürsüleri hep O’nun isteğiyle açılmış ve bu diller, edebiyatlarıyla birlikte öğretilmeğe başlanmış. İtalyanca, İspanyolca, Felsefe, Sanat Tarihi ve Tiyatro Kürsüleri sonradan aralarına katılmıştır. Türk Tarih Kurumu’na bildirmiş olduğu düşüncelerin bugün dahi her bilim adamına kılavuz olacak düşünceler olduğunu Uluğ İğdemir de söylüyor: “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır*”. Örnek gösterilen bir ikincisi de şu: “*Biz daima hakikati arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız*”. Atatürk, tanıtlanmış (positive) bilime inanmış bir kişiydi: “*Hayatta en hakikî mürşit ilimdir*” sözü elinde ve kafasında bir “meşale” idi. Ortaya koyduğu düşünülerin de hep tartışılıp, en yeni yöntemlerle incelenmesini istemiş.

Şiir ve edebiyatla ilgilenmiş Atatürk. Mehmet Emin Yurdakul’un şiirlerini okur, ezberler ve ezberletirmiş. Aka Gündüz’ün “*Dikmen Yıldızı*” adlı romanını bir gecede okumuş; kültür adamı imiş Atatürk, felsefe, tarih ve edebiyat kitaplarıyla dolu zengin bir kitaplığı varmış; okuyan bir insanmış. Kendisine çok anıtlar diktiler ama, Ankara’da Kızılay’daki Güven Anıtını yapan ünlü Alman heykeltıraşlarından Josef Thorak’ın yapıtı büstün en güzel olduğunu söylüyor İğdemir; gerçekten de öyle bir büst bu. Münih müzesinde iken II. Türk Tarih Kongresi’ndeki sergi için Hit-

ler'in izniyle İstanbul'a getirmişler, satın alınarak bir daha da geri göndermemişler. Bugün, Türk Tarih Kurumu'nun giriş holünde, bilim adamlarını izlemekte, bir kopyası da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin iki yapı arasındaki izde, gençleri gözlemlemektedir. Acaba son olaylar için, "kardeş kardeşi vuranlar" için neler düşünüyordur?

"İncelemeler" bölümünde Uluğ İğdemir, Atatürk'ün biyografisini vermiş. Büyük bir asker, eşsiz bir devlet koruyucusu ve olgun bir siyasa adamlığını, düşüncelerini, eylemlerini ve başarılarını tam onaltı bölümde, kronolojik bir sıra ile anlatmakta, ardından da, Atatürk ve Cumhuriyet hakkında, yazısının yazıldığı tarihe değin (1944) çıkmış olan bibliyografisinin bir listesini sunmaktadır.

Atatürk'ün "*Çocukluğu ve İlk Tahsil Hayatı*"ndan başlayarak "*Kemal Adının Menşei*" araştırılmış, "*Manastır İdadisi*"nde yabancı dile, Fransızcaya verdiği önem belirtilmiş, edebiyat ile ne ölçüde ilgilendiği, şiir yazmak hevesinin nereden geldiği, Harbiye'de de güzel söylemek ve güzel yazmak için ne gibi çalışmalar yaptığı, siyasal düşüncelerinin nasıl baş gösterdiği, Harp Akademisi'nde bir örgütün başına geçerek siyasal düşüncelerini bütün öğrencilere yayabilmek için elyazlarıyla bir gazete çıkarmak için arkadaşları ile birlikte nasıl çaba gösterdiklerini, sonra da nasıl tutuklandıklarını bütün ayrıntılarıyla anlatılmış. Akademi'den Erkânıharp Yüzbaşısı olarak çıktıktan sonra örgüt halinde çalışmasını nasıl sürdürdüğünü, Abdülhamit'in hafiyelerinin ise peşini bırakmadığını, jurnal edilerek Şam'a sürüldüğünü, "*Suriye'de*", "*Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*"ni kurduğunu, bunu sonra Yafa'ya götürdüğünü, bir dalını da Selânik'te kurmak istediğini ve bunun için Selâniğe gizli olarak gittiğini açıklanmış. Şam'da topçu stajını bitirdikten sonra, Atatürk, Kolağasıllığa yükseltilmiş ve Ordu Erkânıharbiyesi'ne atanmış; oradan da Makedonya'da Üçüncü Ordu'ya geçirilmiş. Bu Ordu'nun Müşirliği ise onu, yanlarında Selânik'te alakoymuş. "*Meşrutiyet'in İlanı*"nda da Mustafa Kemal'in artık siyasa ile uğraşmak istemediğini öğreniyoruz. "*Ordu, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile politika ile uğraşmamalı*" düşüncesini savunuyor ama, Kongre bu kararı aldığı halde, uygulamadığı için, onun İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyeleri ile arası açılmış. Tam siyasadan çekilmek isterken, onu, Meşrutiyet'e karşı gelenleri yola getirmek üzere Trablusgarb'a göndermişler. 31 Mart olayı üzerine Rumeli'de bir Ordu kurulmuş, Mustafa Kemal, bu Ordunun adını "Hareket Ordusu" koymuş ve Erkânıharbiye Reisliğini yüklenerek, İstanbul üzerine yürümüş; başarının en büyük payı da Mustafa Kemal'de olduğunu söylemişler. Bu olaydan sonra "*Siyasetten Çekiliş*"i ve kendisini yalnız Ordu'ya verişini anlatılıyor. "*Trablusgarb*"de İtalyanlar saldırıya geçince, ülkesi ve halkı için dövüşmek çöküsü içinde Mustafa Kemal, bir kaç arkadaşı ile birlikte Mısır üzerinden Trablus'a geçmiş ve İtalyanları geri püskürtmüş. Bunun üzerine de Binbaşılığa yükseltilmiş. "*Balkan Harbi*" sırasında Komanova yenilgisi, Selânik'in düşüşü, Bulgar ordusunun da Çatalca'ya değin dayanışı gene askerlik damarlarını kabartmış, Avrupa yolu ile İstanbul'a gelmiş. Onu Bahrişefit Boğazı Kuva-yı Mürettebesi Harekâtı Şubesi Müdürlüğüne atamışlar, aynı zamanda da Bolayır Kolordu Kuvvetinin Erkânıharbiye Reisliğini üzerine vermişler. Edirne'ye en önce, bu Kolordu'nun atlı Livası (Tuğay'ı) girmiş. Balkan Harbi'nden sonra Mustafa Kemal'in Sofya'da ataşemiliterliği geliyor; aynı zamanda Bükreş, Belgrad ve Çetina ataşemiliterliklerini yapıyor. Bir süre sonra da yarbaylığa yükseltilmiş. - "*Birinci*

Cihan Harbi"nde Mustafa Kemal'e Ondokuzuncu Tümen Komutanlığını vermişler. Düşman orduları Arıburnu ve Seddülbahir yörelerine asker çıkarmağa başlayınca, bütün tümeni ile ileri atılmış ve düşmanı daracak bir kıyı bölgesinde sıkıştırmış; bununla da ünlü Çanakkale savunmasının temelini atmış. Arıburnu'ndan umduğu sonucu alamayan düşman, Türk cephesini yandan çevirmek üzere Anafartalar bölgesine yeni bir çıkartma yapınca, Conk Bayırı tehlikeye düşmüş. Bunun üzerine de Ordu Erkânıharbiye Reisi aracılığı ile Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa'dan bütün kuvvetlerin, kendi kumandası altına verilmesini istemiş; verilince de; hemen ertesi sabah, düşmanı geriye püskürtmüş. Anafartalar'da büyük yenilgiye uğrayan düşman artık bir daha saldıramamış ve Gelibolu yarım adasını boşaltmak zorunda kalmış.— Dinlenmek üzere Edirne'ye giden Mustafa Kemal'i Onaltıncı Kolordu Komutanlığına atamışlar. Bu kolordu ile bir süre Edirne'de kalmış, sonra da Doğu'da Bitlis, Muş cephesinde, aynı sayı altında başka kıt'alarından oluşmuş bir Kolordu'nun başına geçmiş. Diyarbakır'da Mirliya (Tuğgeneral) olmuş; Bitlis ile Muş'u Rus Çarlığı'nın elinden kurtarmış. Gene Şam'a gitmiş, buradan da tehlikede olan Hicaz'ı boşaltmış; oradan gelen kıt'alarla Suriye cephesini güçlendirmiş; Sina cephesini görmeğe gittikten sonra da İkinci Ordu'ya Kumandan olmuş; Diyarbakır'da ona Yedinci Ordu'nun Kumandanlığını önermişler; bununla da Bağdad'ı kurtarmasını istemişler. Bunu olanak dışı bulan Atatürk, Halep dolayında güçlü bir ordunun yığılmasını ülkeye yararlı olur kanısıyla Yedinci Ordu Kumandanlığını almış ama, bu Ordu, Bağdad dolayındaki Altıncı Ordu ile birleştirilmiş, başına da Almanya'dan General Erich von Falkenhayn getirilmiş. O da Bağdad üzerine yürümenin bir yararı olmadığını görünce, Yedinci Ordu ile Sina Cephesi'ne saldırı planı düzenlemeğe başlamış. Oysa, Türkiye'nin artık saldırı için harcanacak gücü kalmamış Atatürk'ün görüşüne göre; elindeki orduları da yedek olarak tutması gerekiyormuş. Mustafa Kemal, bu düşüncesini Falkenhayn'e kabul ettiremeyince bir rapor yazmış, tehlikenin edimlisi olmamak için görevinden çekilmeğe karar vermiş ve İstanbul'a gelmiş. İstanbul'da Mustafa Kemal, Velihaht Vahdettin ile birlikte Almanların Umumi Karargâhı'na gönderilmiş. Burada o, Alman cepheslerini gözden geçirmiş; İmparator Wilhelm, Mareşal Hindenburg ve General Ludendorf ile görüşmüş; böylelikle de geleceğin Osmanlı Padişahı ile Dünya Savaşı'nı yöneten Alman Şeflerinin karakterlerini ve Alman Cephesi'nin gerçek durumunu öğrenmiş; İstanbul'a hasta olarak döndüğünde, bir iki ay tedavi altına alındıktan sonra, dinlenmek üzere Viyana'ya, oradan da Karlsbad'a gitmiş. Bu sırada İstanbul'da Sultan Reşat ölür ve yerine Vahidettin geçer. Karlsbad'dan dönen Mustafa Kemal'e yeniden Yedinci Ordu kumandanlığını verirler. Sina Cephesi'ne saldıran düşman ordusu, Türk ordusu karşısında kat kat üstün olduğundan, sağındaki Sekizinci Ordu'yu parçalamış; Mustafa Kemal de kendi ordusunu güçlükle kurtarmış ve Havran Çölleri içinden bozulmadan Şam'a getirmeği başarmış. Burada aldığı yeni bir buyruk üzerine Rayak'a gitmiş; ama, Rayak'ta kumanda edilecek bir ordu bulunmadığından yeniden Yedinci Ordu'ya dönmüş. Öteki ordulardan geri kalanları da kendi ordusuna katarak hepsini Halep dolaylarında toplamış ve bir düzene sokmuş. Burada İngiliz ve Arap ordularına karşı verdiği muharebede, düşman ordularını yenmiş. Bundan böyle de düşman artık ilerleyemez olmuş. Böylelikle Mustafa Kemal, Antakya'dan Halep'in kuzeyinden geçen ve aşağı yukarı bugünkü sınıra uyan bir çizgiyi korumuş ve Türk devletinin ulusal

sınırını edimli olarak çizmiş. —30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi (savaş bırakılması) imzalanınca, Almanların yurdumuzdan çıkması gerekmiş. Bu sırada, Yıldırım Orduları Grubu'nun Komutanı Liman von Sanders Paşa da Almanya'ya dönmek zorunda kalınca, yerine Mustafa Kemal'i atamışlar. O da görevine başlamak üzere Adana'ya gitmiş ve artık Osmanlı İmparatorluğunun son günlerini yaşadığını anlamış. Yeni Türk Devleti'nin kurulması için de olanaklar aramaya başlamış. Ordular Grubu kaldırılınca, artık Suriye'nin kuzeyinde yapacak bir iş kalmadığından, Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırılmışlar. İtilâf Devletleri'nin (aralarında anlaşmış olan devletlerin) donanmaları da İstanbul Limanı'na girmeğe başlamış. İstanbul, şaşkınlık ve umutsuzluk içinde imiş. Ülke için artık kurtuluş olmadığını sanarak, kişisel çıkarlarını korumak üzere canlarını kurtarmak kaygısına düşmüşler. Mustafa Kemal, sınırları bozan bu ağır hava içinde, yakın dostları ve güvendiği arkadaşları ile Kurtuluş Savaşı'nın planlarını hazırlamağa başlamış, en güçlü desteğin de halktan geleceğine inanmış. Oysa halkın İstanbul'da olanlardan ve tehlikenin korkunçluğundan hiç haberi yokmuş. İstanbul'da oturup, halka bunu anlatmanın olanağı da kalmayınca, "İstanbul'dan çıkmak ve halkın içine girmek gerekir" diye düşünmüş Mustafa Kemal. Ama, nereye ve nasıl gidecekti? O, böyle düşünürken, hükümet onu Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya göndermek istemiş; O da bu görevi, planlarını hızlandırabilmek için seve seve kabul etmiş.

Bundan sonra olanlar artık herkesce bilinen ve günümüzde kutlanan olaylar, "*İstiklâl Savaşı*" başlığı altında toplanmış: Mustafa Kemal'in küçük Bandırma vapuru ile Samsun'a çıkışı ile başlıyor.

"19 Mayıs". Bu tarihin taşıdığı anlamını ise Uluğ İğdemir, kitabının VIII. bölümünde daha da ayrıntılı olarak anlatıyor ve bu tarihin "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna bir başlangıç, Türk Milletinin yaşamında bir dönüm noktası" olduğunu vurguluyor. Bu noktanın iyice belirmesi için de bu Bayram Günü'nden önceki karanlık ve umutsuzlukla dolu günleri bir kez daha anımsatıyor. Bu tarihten sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması. Bu Cemiyetin Halk Fırkası'na dönüşmesi; sonra da Cumhuriyet Halk Fırkası adını alması. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Başkumandan olarak Sakarya'da, Sakarya Meydan Muharebesi'nde ordunun başında dövüşmesi. Utku! (Zafer!). Gazi ünvanını ve Müşir (Mareşal) aşamasını kazanan Mustafa Kemal, Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Kars Muhademesinin bağlanmasını, sonra da Fransızlarla Ankara İtilâfnamesi'nin imzalanmasını sağlamış, ardından Yunan Cephesine koşmuş ve Ordu'nun "Başkumandan Muharebesi" adı altında Afyon Taaruzu'nda (saldırısında) ve Dumlupınar'da düşmanı darmadağın ettikten sonra "*Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri!*" diyerek İzmir'e varmış. - Mudanya Mütarekesi'nden sonra Mustafa Kemal Ankara'dadır. Saltanatı, Hilâfet'ten ayırır. Bu davranışıyla de Cumhuriyete doğru bir adım atmış oldu.— Lozan Muahe-desi, Türk Devleti'ne maddî mânevî bağımsızlığını sağladı. "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*" ile (29 Ekim 1923) Ankara, Devlet Merkezi oldu, Gazi Mustafa Kemal de ilk Cumhuriyet Reisi seçildi. Ondan sonra devrimler ardı ardınca süregeldi: Halifelik kaldırıldı. Bununla Saltanat'ın güçlendirme kaynağı olan ve ulus çocuklarının anlayışlarını ikiye bölen öğretim ayrılığı giderildi. Medreseler kapatıldı. Öğretim

birliği sağlandı. Siyasada din işlerinin parmağı olan Şeriye Vekilliği ve Maliye'nin yanında ayrı bir Diyanet Maliyesi olan Evkaf Vekilliği kaldırıldı. Cumhuriyet'in Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapıldı. Şapka Kanunu çıkarıldı. Tekkeler, türbeler, zaviyeler kapatıldı. Milletlerarası takvim ve saat kabul edildi. Şeriye Mahkemeleri kaldırıldı. Mahkemelerde birlik sağlandı. Şerî Mecelle'nin yerini Türk Medenî Kanunu aldı. Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu çıkartıldı. Sokaklarda ve meydanlarda heykeller dikildi.

Yüzyıllar isteyen bütün bu savaş toplamı ve devrimler, yedi sekiz yıl içinde olmuş, aşamalarını da Gazi Mustafa Kemal 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Büyük Nutku ile Cumhuriyet Halk Fırkasının İkinci Kongresi'ne rapor özelliğinde sunmuştur. Bu sıralarda ben Erenköy Lisesi'nin son sınıfında idim. Aramızda bir mebus kızı vardı: Sıdıka Tahir. Babası onu, bu Büyük Nutku dinlemesi için Ankara'ya çağırmişti. Hepimiz ona öylesine gıpta ile bakmıştık ki, genç yüreklerimizin coşku içinde onu nasıl sevinçle uğurladığımız bugün bile gözlerimin önünden gitmiyor.

Devrimlerin arkası kesilmemişti; Mustafa Kemal, Cumhuriyet Reisi olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanununun din maddelerini kaldırttı ve Türk Cumhuriyeti'nin laikliğini ilân etti. Eski harfleri sildirtti ve yerine Lâtin temelinden alınan Türk alfabesini koydurdu, sonra da okullarda öğretilmesini sağladı; halka da özel kurslarda gösterdi. Kendisi bile tahta başına geçerek bu yolda öğretmenlik yaptı.

Atatürk'ün büyük devrimlerinden biri de Tarih Devrimi olmuştur. Uluğ İğdemir, bunu da, kendisi tarihçi olması dolayısıyla çok güzel anlatmış: Türk Tarihi'nin birbiri ardınca savaşlar ve yağmalar tarihi olduğunu sananlara, Türk tarihinin kökünü ve dünya tarihindeki kurucu ve yapıcı rolünü öğrenmek istemiş Atatürk. Bunun için de ilk önce Türk Ocakları'na bağlı Türk Tarihi Tetkik Encümeni'ni, Ocaklar'ın kapanması üzerine de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni (Türk Tarih Kurumu'nu) kurmuş. Bu Kurum'un çalışmalarıyla kendisi de yakından ilgilenmiş. Okullar için tarih kitapları, kendi gözetimi altında yeniden yazılmış, arkeolojik kazılara özendirilmiş; bulunan hakikatler ulusa bilbirilmiş ve uluslararası bilginlerin incelemelerine sunulmuş, Büyük Kurultaylar'da yazılanlar ve düşünenler hakkında bildiriler verilmeğe başlanmış. Alacahöyük kazıları, Tarih Kurumu'nun girişimi imiş. Sonuçları dünyanın dikkatini çekmiş. Ayasofya Bizans yapıtları müzesi haline konmuş. Devrimler hiç kuşkusuz bitip tükenemezdi Atatürk'ün zamanında. Cumhuriyet ilkelerini halk içinde yaymak ve halkın kültür düzeyini yükseltmek için Halkevleri'nin açılmasını gerekli görmüş Cumhuriyet Başkanı. Ve uzun yıllar Arapça ile Acemce'nin etkisi altında özbenliğini yitiren Türk dilini yabancı öğelerden temizlemek ve ona kendi sesini verebilmek için Türk Dil Kurumu'nu kurmuş; burada başlayan çalışmaları da yıllarca kendisi yönetmiş. Bu çalışmalar bize Türk dilinin, dünyanın en eski bir kültür dili olduğunu ve en büyük dillere binlerce sözcük verdiğini tanıtladı.

Bundan sonra Uluğ İğdemir, Atatürk'ün "siyaset adamlığı"na geçiyor: "*Yurtta sulh, cihanda sulh*" kuralını ortaya koyan, Türkiye'nin bütün komşularıyla barış ve güven havası içinde iyi ilişkiler kurmasına haliyle çok önem verecekti. Balkan Anlaşması bunun bir kanıtı oldu. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanan Dostluk Misakı da, öteden bu yana, doğu ve güney komşularımızla süregelen

barış durumunu sağlamlaştırdı. Montreux'de (Montrö'de) imza edilen bir sözleşme ile Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki salt egemenliği onandı. - Soyadı çıktıktan sonra (21 Haziran 1934) Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e Büyük Millet Meclisi, bir kanunla "Atatürk" soyadını vermiş. Uluğ İğdemir ile birlikte, "Türk milletini yeniden yaşam alanına çıkararak, onu yeni bir ruhla dinamik bir millet haline getiren Mustafa Kemal'e" bu soyadını hepimiz en uygun bir ad bulduk. O, Türklerin atası olmuştu. - Türk kadınlarına "mebus" seçme ve seçilme hakkını da O verdi. - Dil ve Tarih araştırmalarını genişletmek için Ankara'da bir Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin açılmasını istedi. Atatürk'ün bu isteği, 20 Haziran 1935 tarihinde yerine getirildi. Hemen her hafta da, bir kez olsun çalışmalarımızı yakından izlemek üzere Fakülte'ye gelirdi.

Atatürk, bu çalışmaları arasında birdenbire hastalanmış, yaşamında bütün düşmanlarını yenmiş ve bir kez olsun yenilmemiş olduğu halde, bu güçlü insan, hastalığını yenememiş ve 10 Kasım 1938 yılında gözlerini dünyaya kapamıştır.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün coşku içinde geçirdiği bu zengin ve başarılı yaşamına "emsalsiz bir kahramanlık destanı" diyor. Çok canlı olarak anlattığı bu destanın her parçası, bir yazarın bütün yaşamını alabilecek ölçüde geniş bir inceleme alanı olduğu düşüncesini kendisiyle paylaşıyoruz.

* * *

Kitabın II. bölümü, toplumsal konuları getirmektedir: Toplumda devrim hangi konularda olacak? Cumhuriyet, toplumun nelerini düzeltecektir? - Toplumun kaynağı çocuk olduğundan, bu bölümün yazıları her şeyden önce çocuklarımıza bakmakta ve çoğunun ne ölçüde yoksul olduklarını, bu halleriyle de sokaklarda oynadıklarını görmektedir. Bu yavrucaklara acımamak elde değil ama, Cumhuriyet yöneticilerinin de her şeyden önce bunları sokaktan kurtarmaları, her birini Cumhuriyet anlayışıyla toplayıp yetiştirecek kurumların açılmasını öneriyor Uluğ İğdemir. Nitekim o günlerde, bugün, adı Çocuk Esirgeme Kurumu olan Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocukları yola getirecek Evler (İslahhaneler) ve onlara el özlüğü isteyen belirli iş öğreten Sanathaneler (Zanaat evleri) kurulmuştur. Ama gene de sokaklardan yoksul çocukların hepsi toplanmış değildir. Nüfus arttıkça da toplanamayacak gibi gözüküyor.

Toplumun yetiştiren öğretmenlerdir. Anadolu ise softaların elinde tutsaktı. Bunun için İstanbul'dan öğretmen istenmekte idi. Ama gençler, ancak İstanbul'da kalmak koşulu altında öğretmen oluyorlarmış. Neden? Çünkü Anadolu'da yaşamın güçlüklerini giderecek kolaylıklar yokmuş; eğlence yokmuş; ancak çalışma varmış. Ama, çalıştığı alanda ortaya koyacağı yapıyla övünmek de olduğunu hiç düşünmüyormuş o zamanki gençlik. Oysa Atatürk: "Çalış, Övün, Güven" demişti. Bunu gençlik, Cumhuriyetin ilk yıllarında henüz kavrayamamış. Ancak sonraları, akınlar başlamış Anadolu'ya. Gençlerin köylere dağılmasıyla de Anadolu, o zamanki durumunu, hâlâ tamamıyla değilse bile, çok değiştirmiştir.

Ama, ilerlemek için asıl zor olan, geleneklere bağlı, boş inançlara dayanan geniş kitlenin anlayışını değiştirmektir. Çocuklardan başlayarak, gençler üzerinden, olgun insanlara gelinceye dek, kitle içinde yalnız iyiler, doğru düşünenler, aydınlar değil, "Bedhâhlar" (kötülük dileyenler), "Hayasızlar" (utanmazlar), "Hapisha-

neler”e (Ceza Evleri’ne) girenler ve “Külhanbeyleri” de (Haylaz Delikanlılar) vardı. Çocuklar, yaşamlarını yoksulluk içinde sokaklarda geçirmekte, gençler, kalkınmak için çabalayan Anadolu’ya, yaşam kolaylığı ve eğlence yokluğundan öğretmen olarak gitmek istememekte, Bedhâhlar, çıkarlarına dokunacağı için çalışanları kıskanmakta, kötölemekte ve lekelemekte, Hayasızlar da, giysilerini uygarlaştırmış olan kadınlara sataşmakta imiş. Külhanbeylere gelince, bunlar toplum yapımızda, zararlı birer mikrop gibi ortalığı sarmış, herkesi tedirgin etmekte imişler; hapisanelerde de tutuklananlar için yerler elverişli değilmiş; yönetimleri de çok bozukmuş. Hepsinin düzeltilmesi, iyileştirilmesi gerekiyormuş. Sınıflar halinde yaşayan bu olumsuz insanları ortadan kaldırmak gerekiyordu hiç kuşkusuz. O evrenin hükümeti, bunu da önemle ele almış, ülkede müritlik (tarikatchılık), softalık (körükörüne dine bağlılık), derebeylik (toprak ağaları) sınıfları gibi bu serseri sınıfları da tarihe gömmeye karar vermiş. Ama, bunların kökleri hâlâ kazınmış değildir; öyle ki, zaman zaman gene hortlamaktadırlar.

Toplum uyandıka, yaşamı kolaylaştıran güzel ve temiz evlerde oturmak ister. Bu bakımdan yapı işlerine de artık bir yenilik bir yeni yaşam düzenine uygun bir yapıcılık baş gösterecekti haliyle. Her şey düşünülüyormuş, yalnız “güzellik” kavramı henüz belleklerde yer etmemiş. Kentlerin güzellikleri bir gereksinme olarak henüz duyulmuyormuş. Oysa insan, sanata önem verdiği ölçüde uygarlığını belirler. Ülkeler bile ölmezliklerini, tarihe bıraktıkları sanat yapıtlarıyla yaşıyor değiller mi? Eski Yunanlılar, Romalılar, Mısırlılar, hep sanat yapıtlarıyla anılmaktadır. Eski anıtlarıyla zengin, doğa güzelliğine, el güzelliğinin katkısı da isteyen kentler arasında İstanbul, hiç kuşkusuz başta geliyordu. 1953 yılında, İstanbul’un Türkler tarafından alındığı günün 500. yıldönümünde bu da düşünülmüş ama, yeni anıtlar yapılırken, eskiler yıkılmağa başlanmış; yeni heykeller dikilirken eski hamamların, eski kemerlerin yok edilmesi gerekli görülmüş. Uluğ İğdemir, bu görüşleri haklı olarak eleştiriyor ve “Türk İstanbul’u, bir bayındırlık planı çerçevesi içinde ortaya çıkarmalı” diyor. Eskilerin arasında Ayasofya da var. 1935 yılında, Atatürk’ün buyruğu ile müze haline getirildi bu cami. Zaman zaman, bunun gene cami haline döndürülmesi öne sürülüyormuş. Bugün bile gene bu düşünce zaman zaman hortlamıyor mu? Oysa Ayasofya, çok eski bir yapı, bir anıt, yalnız bizim değil, insanlığın malıdır. “Bunu Türk aydını yapamaz! Yapacak olursa, Atatürk’ün anısına hainlik etmiş, onun evrensel düşüncesini de hiçe saymış olur”. Bunda Uluğ İğdemir’in yerden göğe değin hakkı var!

Cumhuriyet’in ilâniyle kanunları hakkiyle uygulamanın zamanı gelmişti. “Özel Teşebbüs” iyi bir şeydi ama, “alabildiğine para kazanmak, halkı sömürmek” demek değildi. Bunun da bir düzeni, bir sorumluluğu olmalıydı. Bu sorumluluğun eksikliği yüzünden yangınlar çıkıyor, fabrikalarda patlamalar oluyormuş. Ne yazık ki, ellidört yıl sonra, hâlâ kanunlar yeterince uygulanmamakta, yangınlar çıkmakta, patlamalar olmakta ve bunların karşısında bugün de bir sorumluluk duyan olmamakta!..

“Gerçek demokraside, yurdu bir insan değil, bir ülkü çevresinde toplanmış partiler yönetir” diyor Uluğ İğdemir. “Bunun içindir ki, yurt yönetiminde aydın kişi yansız kalmamalı, yurt yönetiminde onun da bir rolü olmalıdır. Bu da ancak bir partiye girmekle olurmuş. Aydınlar, siyasal yaşamdan uzak kalırsa, boşluğu bir

takım bilgisiz, serüvenci adamlar doldurmuş ki, böylelerin yönetecekleri yurt, çökmüş". Acaba bugün yurdumuz, bu yüzden mi çökmek üzeredir?

* * *

III. bölümde, yaşanmış olgulardan, belleğin sakladığı her türlü izleri. "Anılar ve Anımlar" başlığı altında verilmiş : Atatürk'ün en yakın arkadaşı ve en büyük yardımcısı İsmet İnönü, O'nun silâh arkadaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın Beşinci Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Zeki Doğan, Atatürk devrimlerine candan bağlı olan "idealist bir maarifçi" Dr. Reşit Galip, Atatürk edebiyatının başta gelen yazarı Ruşen Eşref Ünaydın, "millî şair" Mehmet Emin Yurdakul, edebî Türkçülüğün büyük kişisi Ahmet Hikmet, düşün, bilim ve devlet adamı Şemsettin Günaltay, kültür ve eğitim dünyasının savaşçısı Hasan Âli - Yücel, büyük insan ve büyük reformcu Cevat Dursunoğlu, uluslararası çapta, yeri doldurulamayan arkeolog Ordinarus Prof. Dr. Arif Müfit Mansel, devrinin en büyük kalem savaşçısı hukuk Profesörü ve Haldun Taner'in babası Ahmet Sa lâhattin, Uluğ İğdemir'in çok yakın arkadaşı, yıllarca birlikte çalıştığı gazeteci, Milletvekili ve Ankara Halkevi Başkanı Ferit Celâl Güven hakkında çeşitli vesilelerle, hepsinin biyografilerini, kişiliklerini erdemlerini, yeteneklerini, yararlıklarını ve yazdıkları yazılarını öğreniyoruz. Bu kişilerin arasında da, Atatürk'ün fese düşman oluşunun nedenini anlatan iki öykü, "Türk Sözü" gazetesinin kuruluş tarihçesi, Üniversite Reformu ve İş Bankası'nın kuruluşu yer almış.

* * *

IV. Bölüm, siyasi konulardan Musul ile Türk-Yunan dostluğu sorunlarını ele almış; Musul sorununda İngiliz manevrası anlatılıyor. Çözümü uzatmak için sorunun nasıl Lahey Mahkeme-i Adalet'e verildiği bu sırada da İngilizlerin Musul sınırında Türk halkına nasıl "şiddet ve zulüm" siyaseti uyguladıkları, onların da yaşamlarını kurtarmak için nasıl Türk sınırlarına sığındıkları anlatılıyor; sonra da İngiliz Müstemlekât Nazırı Emery'nin "hezeyan" dolu demecinin Cemiyet-i Akvam Meclisi'nden "beklenen karar" da, Musul'un Irak'a verildiği ve son sözün Ankara'ya kaldığını öğreniyoruz.

Türk Yunan dostluğunu bozmak amacıyla, Atina Stadyumu'ndaki bir olay yüzünden, Yunanlıların, Türkleri aşağılayarak İtalyanları, omuzlarında taşıdıklarını, ama Çapulcuların düzenledikleri bu olayın hiç bir zaman Türk-Yunan dostluğunu bozmayacağını imgeliyor. Bu yazı, bir yazarımız tarafından tersine yorumlanarak sınırlı bir dille vatanperverlik dersi vermekte ve yazısını şöyle bitirmektedir: "Bu bahislerde yazı yazacak olanların, Millî Mücadele senelerimizin tarihini ve bu milletin çektiği ıstırapları daima etrafımızda değişen dostluk ve düşmanlıkları kavrayabilmiş, millî şuuru hissetmiş ve bu devirde nezaketin bir zaaf telâkki edildiğini bilmiş olması lâzımdır". Oysa Uluğ İğdemir, 19 yaşında Millî Mücadele'ye katılmış, Yunanlılarla dövüşmüş, Sakarya Savaşı'nda bir "Yunan şarapneli" ile babasını yitirmiş ve bu günlerin anısına, göğsüne İstiklâl Madalyası takılmış, katıksız bir Türk çocuğudur. Kendisine verilen derse yanıt olarak, yukarıda, Atatürk'

ün insan yanını belirten savaş alanını gezerken yerde düşman erlerini kanlar içinde, Yunan bayrağını da yerlere serili görünce, söylediği sözleri dikmiş karşısına¹.

V. Bölüm: “*Ekonomi*” konularını getiriyor; başta “*Mersin Limanı'nda Dizbarko Meselesi*” (Umumî Harb'in yarattığı bir vergi sistemi) ele alınmış ve Mersin'in yabancı şirketlerle yönetildiği, yönetimin de Türklere verilmesi isteniyor. Sonra da limanın ilkel durumu anlatılıyor ve onun bu durumdan kurtarılıp uygun bir örgüt'ün kurulması öneriliyor. Böylelikle ancak, portakal, limon, dut ve zeytin ağaçlarıyla zengin Mersin'den dış satım geliştirilebileceği, bunun da desteklenmesi gerektiği ileri sürülüyor. Ekonomik zararların artmaması için de toprak ürünlerinden alınan vergi kanunundaki bozuklukların düzeltilmesi koşullanıyor.

Adana'nın pamuk kongresinde, pamuk ticaretine ve sanayiine önem verilmesi isteniyor. Bu ilde piyasa haberlerinin iyi işlemediğinden yakınıyor. Borsaların resmî kuruluşlar olduğu, İngiliz fırası diye de Rus lirasının gösterildiği ileri sürülüyor. Borsa telgraflarında yanlışlar yapılmış, bu yüzden de üreticilerin çok şey yitirdikleri söyleniyormuş. Türklerin yerine doğru haber alan yabancı tüccarların daha çok kazanç sağladıkları bildirilmekte. . Bunun için de “*Ticaret Servisler*”in düzenlenmesi, tüccarlarımıza dünya piyasalarının ajans aracılığıyla doğru bildirilmesi gerekli görülüyor. Sonra da bir Dünya Pamuk Şirketi'nin bir Çiftçi Derneği'nin, bir “*Ticaret Birliği*”nin ve bir Çiftçi Bankası'nın kurulması öneriliyor. Petrol sorununa gelince, bunun da satışının serbest olması, ama çiftçimizin kötü sonuçlar almaması için, satışının yabancı kumpanyaların elinden kurtarılması isteniyor.

1926 yılı, Cumhuriyet'in tarihinde “*Şimendifer Yılı*” olduğu anımsatılıyor. İsmet Paşa'nın Türkiye'yi çelikten ağlarla örülmüş görmek istediği, bu sözünü de yerine getirmek için bütün engelleri yenmeğe çalıştığı, devlet bütçesine 30 milyon gibi, o zaman için çok büyük olan bir ödeneği koydurduğu, Ankara-Sivas, Samsun-Sivas demiryollarından başka Ankara-Ereğli, Kayseri-Ulukışla, Kütahya-Tavşanlı, Afyon-Dinar demiryollarını da gösteren, gelecekteki Türkiye'nin demiryollarını çizdiği taslağı ile kurduğu planı başarı ile nasıl uygulamaya çalıştığı anlatılıyor.

* * *

VI. Bölüm “*Türk Tarih Kurumu*”nu ele alıyor. Bu Kurum'un çıkardığı “*Belleten*” adlı derginin tarihçesi anlatılıyor: 100. sayısı ile 25 yılını doldurmuş ve kesintisiz düzenli çıkmış. Önce çalışmalar, Türk tarih tezi ve okul kitapları üzerinde yoğunlaştığından, dergi ancak Tarih Kurumu'nun kuruluşundan altı yıl sonra, 1 Ocak 1937 yılında çıkmaya başlamış. Bilimsel incelemeleri, belgeleri ve bibliyografyaları kapsıyor bu dergi. Üç ayda bir hâlâ çıkmaktadır. İlk sayısında ilân edilen ilkelerden de hiç uzaklaşmamış, yıllar geçtikçe de olgunlaşmıştır.

Bir de Atatürk'ün “*Türk Tarihi Araştırma Kurumu*”nun program tasarısı üzerinde durulmuş:

- 1 — Harf devrimi ile yazının soldan sağa yazılması öngörülmüş,
- 2 — Türk dili sözcüklerinin derlenmesi ödev olarak verilmiş,
- 3 — Türk tarihi programının ulusca gerçekleştirilmesi istenmiş.

¹ Bkz., s. 2.

Bu programın “avant projesi” de, Atatürk’den aldığı imgeler ve yönergelerle çizilmiş:

- 1 — “Türk Tarihi’nin Ana Hatları” derinleştirilecek ve genişletilecek,
- 2 — Teşkilât planı hazırlanacak,
- 3 — Tarih savına herkes yardım edecek.

“*İbni Sina’nın Yıldönümü Meselesi*” Türk Tarih Kurumu’nu da ilgilendirdiği için bu bölüme alınmış olacak. Burada: Peyami Safa (1949 yılında İbni Sina’nın 1000. yıldönümünü (doğum mu, ölüm mü olduğunu söylemeden) kutlamadıkları için, Üniversitelerin yanında Türk Tarih Kurumu’nu da suçlamış. Uluğ İğdemir de, onun tarihlerde yanıldığını, doğumunun 1000. yıldönümünün 1980’de, ölümünün 1000. yıldönümünün de 2037’de olduğunu kaynaklara dayanarak yanıtıyor. Ölümünün 900. yıldönümünü ise Türk Tarih Kurumu, 1937 yılında, İstanbul’da bir törenle kutladığını, dolayısıyla de içinde 40’dan çok yazı ve resim bulunan 900 sayfalık büyük bir dergi yayınladığını söylüyor. - Farabi’nin 1950 yılına rastlanacak olan 1000. yıldönümü için de dokuz yıldan bu yana hazırladıklarını bildiriyor. Nitekim bu yıldönümü de kutlanmış.

* * *

VII. Bölüm “*Halkevleri*”nin 1944 yılındaki çalışmalarını bildirmektedir:

- 1 — El İşlemeleri Sergisi açmış,
- 2 — Beş kitap basmış,
 - a) Faik Reşit Unat’ın “İsmet İnönü” adlı kitabını,
 - b) Nurettin Yatman’ın “Türk Kumaşları” adlı kitabını,
 - c) Mehmet Tuğrul’un “Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri” adlı kitabını,
 - d) “Millî Şefimiz İsmet İnönü’nün Üç Nutku”nu (1933, 1934, 1935 yıllarındaki),
 - e) “1944 Kitap Hülâsa Etme Müsabakası”nı.

Bu Halkevleri yurda yıllarca verdiği emek ve harcadığı paralarla çok yararlı olmuştu. Ama, ne yazık ki, sonunda Demokrat Parti, bu kültür ve eğitim yuvalarımızın kapılarına birer kilit vurdu ve birbuçuk milyon ciltlik kitaplıklarını tozların ve farelerin yok etmelerine neden oldu. Eğer Halkevleri görevlerini sürdürebilmiş, gelişmelerine olanak sağlanmış olsaydı, halk eğitimi yolunda çok büyük adımlar atılmış ve bugün hâlâ acısını duyduğumuz bilgisizliğin giderilmesine büyük ölçüde yardım edilmiş olurdu.

* * *

VIII. Bölüm, Uluğ İğdemir’in “*İncelemeler*”ini getirmektedir:

1. Cumhuriyetin ilk Bankası olan “*Türkiye İş Bankası*”nın tarihçesi: kuruluşu ve gelişimi, başarılar ve yararlıkları anlatılmakta, onu destekleyenler ve karşı düşüncede olanlar sayılmakta, gelecek için de büyük umutlar beslenmektedir. Nitekim bugüne dek de çok büyük hizmetler görmüştür İş Bankası.

2. Bir Türk epigrafı olan “*Halil Ethem Eldem’in Türk Tarih Kurumu’na armağan ettiği Türk-İslâm Devri Kitabı Estampajları*” sergilenmiştir. Bunların 417 parçadan oluştuğu, çoğunlukla da “Anadolu Beylikleriyle Osmanlı devrine” ait olan belgeler olduğu açıklanmıştır.

Hepsinin Kuruma nasıl ve ne gibi koşullar altında armağan edildiği ve bu sırada geçen konuşmalardan söz edilmiş, bunun için de “İctima Zabıtları”ndan aktarmalar yapılmıştır.

3. Uluğ İğdemir’in Aylık Ansiklopediye yazdığı üçüncü incelemede, çok sevdiği şairlerden “*Mehmet Emin Yurdakul*”un biyografisini veriyor: Yaşamı ve “Edebî Münakaşalar” burada bütün ayrıntularıyla anlatılmış. “Türkçe Şiirler” adı altında çıkardığı ilk şiir kitabı Türk dilinin özleşmesi savını öne sürmekte ve bu kitabın gelecekteki yazın yayınıımızın ilk temel taşı olduğu belirtilmektedir. “Osmanlı Şiirinin Tarihi” adlı yapıtının İngiliz yazarı olan Gibb de, Mehmet Emin’e yazdığı bir mektupta: “Akıbet sizin marifetinizle Türk milleti sadasını buldu” demiş. Bugün, bir yandan “millî” savını savunanlar, öte yandan da öz Türkçemize saldıranlar Gibb’in karşısında sıkılmaları gerekir. Rus Türkoloğu Minorski de Mehmet Emin’in bu şiirlerini Rusçaya çevirmiş, 1903 yılında bir inceleme ile yayınlamış.

Uluğ İğdemir’in Aylık Ansiklopediye yazdığı inceleme yazılarından bir ikinci biyografi de “*Doktor Reşit Galip*” üzerinedir. O, bu yazısında Reşit Galip’in yaşamından, yetişiş yıllarından sonra, özellikle, insan ve meslek adamlığını, ülkücülüğünü, halkçılığını, milliyetçiliğini, politikacılığını, devletçiliğini, düşün ve bilim adamlığını incelemiştir. Meslek adamı olarak başarılı İçhastalıkları Uzmanı imiş Doktor Reşit Galip. İnsan olarak da iyileştirdiği bir hasta için pazarlık etmekten ya da onun avucuna bakmaktan çok üzüntü duymuş: “İşte bütün tahammülümüzü perişan ve payimal eden nokta budur” deyişi, onun paraya önem vermediği, ancak geçinmek için kullandığı ve kendisine hiç bir zaman “efendi” yapmadığı anlatılıyor. Politika yaşamına da bunun için atılmış. O “idealist” imiş: Daha okul sıralarında öğretimini bırakarak cephelere koşmuş, buralarda yıpranırçasına çalışmış, köycülükte coşku ve sevgi ile özverlik göstermiş, bütün yurt savlarına karşı ilgi duymuş. Yazıları hep yurdun toplum savları üzerine olduğu da belirtiliyor. - Reşit Galip’in bulunduğu mevkileri Uluğ İğdemir şöyle sıralıyor:

- Tavşanlı’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Başkanı,
- Antalya, Aydın ve Denizli Dispanserlerinin ve Hastahanenin Yöneticisi,
- Hilâliahmer (Kızılay) Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Başhekimi,
- Ankara’da Sıhhiye Vekâleti Hıfzısıhha Müdür Muavini,
- Mersin Hükümet Doktoru,
- Sekizinci Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Delegesi,
- Aydın Milletvekili,
- Ankara İstiklâl Mahkemesi Üyesi,
- Türk Ocakları Merkez Heyeti Reis Vekili,

- Türk Tarihi Tetkik Encümeni ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Tarih Kurumu'nun) Umumî Kâtibi (Genel Yazmanı),
- Parti Umumî İdare Heyeti Üyesi,
- Halkevlerinin Yönetimi ile ödevli Beşinci Büro'nun Başı,
- Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı).

Maarif Vekili olarak Reşit Galip, Üniversite Islahatı gibi çok güç bir işi yüreklilikle başarmış. Ne yazık ki ancak kırkbir yıl yaşadı. Yaşamının yarısını da her türlü tehlikeyi göze alarak ancak doğru bildiği yolda Türk ulusuna yararlı olmak için harcamış. Bir Çocuk bayramında sözünü Ankara öğrencilerine yönetirken, çocuklara and içirdiği şu güzel cümleler, gerçekten onun bu güçlü yanını belirtiyor:

“Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yaşam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümnden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun”

Aylık Ansiklopedi'nin 3. biyografisi, Osmanlı Türk mimarlığın en büyük ustası, XVI. yüzyılın dünya ölçüsünde, dâhi sanatçı Koca Sinan üzerinedir. Onun “doğuşu ve ailesi” anlatılmış, resmî, sanat yaşamı incelenmiş. yapıtları üzerinde durulmuş, sonunda da bibliyografya verilmiş. Sina'nın doğum tarihi üzerinde çok tartışılmış; ileri sürülen tarihlerin hiç biri güvenilir bir kaynağa dayanmadığı söylenmekte. . . Uluğ İğdemir, hepsini dile getirmiş ve şair nâkkaş Sâî Mustafa Çelebi'nin, Sinan'ın türbesi için yazdığı yazıttaki tarih dizisine dayanarak, onun 1490 yılı dolaylarında doğmuş olması gerekir, demektedir. Sinan'ın doğum yeri de gene tartışma konusu olmuş; birbirine uymayan söylentiler arasında, Ahmet Refik'in yayımladığı arşiv belgeleriyle Sinan'ın Ağırnas'da doğduğu kesin olarak anlaşılmış. Sinan, Hıristiyan - Türk olan bir ailenin çocuğu imiş. Bu da devşirme olmasından ve kendi vakfiyesiyle bazı divan yargılarından anlaşılmış.

Sinan'ın “*Resmî Hayatı*”na gelince: Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak İstanbul'a getirilmiş ve Acemioğlanlar Ocağı'na yazdırılmış. Mısır Seferi'ne, Kanunî devrinde de Yeniçeri olarak Belgrad, Rodos Seferleri'ne katılmış, Muhaç Muharebesi'ne gitmiş ve Atlı Sekbanlık rütbesinden Yayabaşılığa, sırasıyla de Kapı-Yayabaşı ve Zemberekçibaşı olmuş. Alaman ve İrakeyn Seferleri'ne katılmış; üç kadirge, içine top, tüfek ve gerekli gereç koyarak bu küçük donanmanın kaptanı olarak Van gölünün karşı yakasına geçmiş ve Ordu Kumandanına düşman hakkında haberler getirmiş, bunun üzerine de Hasekilik rütbesine yükseltilmiş. Bundan sonra Pulya, Korfoz ve Karabuğdan Seferleri'ne katılmış. Prut ırmağı üzerinde onüç gün içinde köprü kurmuş. Koruyucusu Lütfi Paşa, Veziriâzam olunca onu Mimarbaşı yapmış, ölünceye dek de, Osmanlı İmparatorluğunun bütün resmî yapıtlarını, tapınak ve anıtlarını bakım ve kontrolü altında bulunduran ve buyruğunda binlerce mimar, usta ve işçi çalıştıran Mimarbaşılık makamını yetki ve güçle elinde tutmuş.

“*Sanat Hayatı ve Eserleri*”: Osmanlı İmparatorluğunun görkemli bir devrinde, Yavuz Sultan Selim ile Kanunî Süleyman gibi güçlü padişahların Doğu'da ve Batı'da yaptıkları fütuhatla dünyanın en büyük İmparatorluklarından birini kurdukları bir devirde yaşadığından, Sinan, Yeniçeri olarak bu geniş ülkenin her yanını dolaşmış, kendinden önce yapılmış yapıtları görmüş ve incelemiş. Gerçi

Sinan'a gelinceye dek, bir Osmanlı-Türk mimarisi doğmuş, yapıtlarını vermişti ama, henüz gelişme çağında bulunuyordu. Sinan, bu sanatı yüksek dehası ve derin bilgisi ile en olgun bir hale getirmiş ve klâsik Türk mimarisini yaratmış. Süleymaniye, Selimiye gibi camiler ancak böyle bir devirde yapılabilirmiş. Çinicilik, taşcılık, oymacılık ve diğer el sanatlarının en güzel örneklerini bu devir vermiş, Türk sanatını ve kültürünü de en ileri mertesine çıkarmış.

Osmanlı Türklerinin mimarlıkta, Bizanslıları öykündüklerini ileri süren Batı Bilginleri'ne de karşı çıkmış Uluğ İğdemir. Türkler, İstanbul'u almadan önce de kendilerine öz bir üslûpta yapıtlar yapmıştır, demektedir; tanıt olarak da Bursa, İznik ve Edirne'deki yapıtları göstermektedir. XVI. yüzyılın başına dek, mimarî yapıtlarda, Bizans'ın etkisi olmadığı, hepsinde Anadolu üslûbu'nun egemen olduğu, ilk kez olarak Beyazıt Camii'nin planında Bizans etkisinin görüldüğü, ama, bunda da Ayasofya'nın planının olduğu gibi kopya ve öykünülmediği, tersine A. Gabriel'in "Türk Sanatı Tarihi"ne dayanarak Ayasofya'da görülen eksikliklerin bir kesiminin burada tamamlandığını söylemekte, Sinan'ın yapıtlarının da ayrıntılarına girerek Ayasofya'dan kat kat üstündür, demektedir. Sinan 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 darülcüme, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 7 su yolu ve kemeri, 8 köprü, 16 kervansaray, 33 saray, 6 mahzen, 32 hamam yarattıktan, kendi sanatını da daha uzun yıllar sürdürecektir olan öğrenciler yetiştirdikten sonra, Süleymaniye'nin kuzey köşesindeki türbede ölmezlik uykusuna yatmış.

4. Uluğ İğdemir, Tanzimat evresinde, bilim adamı, yazar, hukukçu ve devlet adamı olan "Ahmet Cevdet Paşa" üzerine de yazmış. Onun Kısas-ı Enbiya'sı, Türk dilinin yalınlaşması sıralarında yazılmış önemle anılacak bir yapıt. O, bu yapıtında, Arapça ve Farsçayı en aza indirmekle, temiz ve sade Türkçeyi başarı ile kullanmış, olayları, efsaneleri kısa ve yalın tûmcelerle anlatmış.

1859 yılındaki başarılmamış bir ayaklanma ve "Suikast" olayı olan "Kuleli Vakası"nda Uluğ İğdemir, Engelhard ve Vamberi gibi yabancı yazarların ve bunlardan alan bir çok Türk yazarlarının bu olayı Meşrutiyet'in ilân edilmesi uğrunda girişilmiş ilk adım olduğunu söylemelerine karşın, bunun sanıldığı gibi ileri bir davranış değil, "irticaî bir kıyam teşebbüsü" olduğunu, yapmış olduğu araştırma ve incelemelerine dayanarak ileri sürüyor: Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Hıristiyan tebaaya verilen hakları, yobaz takımı hoş karşılamamış, Abdülmecit Saltanatı'nın son yıllarında saray harcamalarının gittikçe artması, Osmanlı Devleti'nin borç altına girmesi, Saray Erkânı'nın ve Devlet Ricali'nin "alafranga" bir yaşam tarzı sürmeleri de bu hoşnutsuzluğu arttırdığından, bu havadan faydalananlar, aralarında gizli bir "cemiyet" kurmuşlar ve Abdülmecid'i öldürerek "şeriat" uygun yeni bir hükümet kurmak hevesine düşmüşler. Sonunda bu gizli hareket, hükümetçe haber alınınca, bulunan Cemiyet Üyelerinin büyük bir kesimi tutuklanmış ve Çengelköyü'ndeki kuleli kışlasına kapatılmış. Burada hepsi ayrı ayrı sorguya çekilmişler. Suçlular, çeşitli cezalara çarptırılmış. Bunlar, Kuleli kışlasında sorguya çekildikleri için olaya "Kuleli Vak'ası" denilmiş.

Bu bölümün 12. son yazısı "Çardak'ta Evlenme Âdetleri"ni inceliyor: Çanakale ilinin Lapseki ilçesine bağlı, buradan da 4 kilometre uzaklıkta bir kıyı köyü

olan Çardak'ta süregelmekte olan evlenme alışkanlıklarını Uluğ İğdemir, 1949 yılında derlemiş, tümce yapısına ve sözcüklerine hiç dokunmadan vermiş. Kız isteme, nişan ve düğün hazırlığı, kına geceleri gelenekleri burada uzun uzun bütün ayrıntılarıyla anlatılıyor. Söylenen şarkıların dizeleri, oynanan oyunların içeriği da verilmiş. . Karşılıklı armağanların, çeyizlerin sergilenmesi, kız ile oğlan evinin yemeğe çağrıları, özellikle gelinin, evinden törenle ayrılışı çok ilginç.

* * *

IX. Bölüm, konuşmaları içeriyor: Uluğ İğdemir "19 Mayıs'ın 25. yıldönümü"nde, Ankara'da Halkevi'nde konuşmuş. Onun bu konuşması 21 Mayıs 1944 tarihinde Ulus Gazetesi'nde çıkmış. - "Mimar Sinan" hakkında 1942 yılında Ankara Radyosunda konuşmuş. - "Ziya Gökalp" hakkında 25. X. 1949 tarihinde Ankara Radyosu'nda konuşmuş. - "Türk Tarih Kurumu'nun Son Bir Yıllık çalışmaları" hakkındaki raporunu da sözlü olarak 30. X. 1949 tarihinde Ankara Radyosunda vermiş. - "Çanakkale Savaşları"nı 19 Mart 1950 tarihinde Ankara Halkevi'nde anlatmış. - "Halk-evinin Kuruluşu"nun 44. yıldönümü töreninde, eski bir Halkevi olarak 21 Şubat 1976 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda konuşmuş - "Cumhuriyet'in Düşün Yaşantımıza Getirdikleri" başlığı altında da, Cumhuriyet'in 53. yıldönümü dolayısıyla 29 Ekim 1976 tarihinde televizyonda konuşmuş.

* * *

"Düşmanlığın Böylesi ve "Bu Yoksullar Varken" başlıkları altında, Uluğ İğdemir, kitabına iki yazı daha eklemiş. Ama bu yazılarda, başlıklarının da belirttiği gibi, hava kararmağa başlamış, Bundan öncekiler gibi aydınlık ve umutlu değil. Haklı iki eleştiri!

Kitapta artık tarihe karışmak üzere bulunan Osmanlıca sözcüklerin Türkçe karşılıklarını veren bir "Sözlük" ve adlar "Dizin"i de eksik değil.

* * *

Uluğ İğdemir'in günü gününe yazdığı ve "Yılların İçinden" diye adlandırdığı bu yazılar, yalnız o günleri değil, o günlerin yarınlarını, hattâ öbürsü günlerini de olumlu müjdeliyor. Ama, ne yazık ki, o günlerin yarınlarını, o günlerin içinden çıkanlar kararttılar. Batılı ülkelerin uygarlık düzeyine ulaşmak için çırpınırken Türk Ulusu, bunun için de ilk adımlar atılmışken, çocuklarımız yetişmiş, gençlerimiz olgunlaşmışken, her alanda eğitici güçlerimiz çoğalmış, uzmanlarımız artmışken, son yıllarda adımlarımız geri geri gitmeğe, sorunlarımız da arapsaçına dönmeğe başladı. Bunları artık günlerini gün etmeğe bakan yöneticiler değil de, Atatürk'ün izinde yürüyecek, yurduna gerçek sevgi ile bağlı, onu gerçekten kalkındırmak için hiç bir sıkıntıdan, tehlikeden kaçmayan, doğru yolda yürüyecek kişiler çözümlenebilecektir. Cumhuriyetimizin başlangıcı ile bugününü inceleyerek karşılaştırmak isteyenlere, Uluğ İğdemir'in bu belgesel yazılarını salık veririm. Aradaki içtenlik duygusunun varlığını ve yokluğunu çok güçlü olarak sezecek, anlayışlar arasındaki ayrımı da bütün ağırlığı ile göreceklerdir.

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

